

**Gramatikas mācību satura variācijas
pamatizglītības posmā:
latviešu valodas standartu analīze (1992–2018)**

***Variations of grammar learning content at elementary
school: Analysis of Latvian Language Standards
(1992–2018)***

Diāna Laiveniece, Linda Lauze

Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte
Liepājas Universitāte
Kūrmājas prospekts 13, Liepāja, LV-3401, Latvija
E-pasts: diana.laiveniece@liepu.lv, linda.lauze@liepu.lv

Apskatītajā laika posmā (1992–2018) ir izstrādāti trīs pamatizglītības standarti ar atšķirīgu latviešu valodas mācību saturu. Pētījuma mērķis ir analizēt gramatikas jautājumu īpatsvaru šajos dokumentos, lai izvērtētu gramatikas mācību satura atbilstību plānotajiem mācību rezultātiem, ko izsaka mācību priekšmeta mērķis un uzdevumi. Šim nolūkam veikta dokumentu deskriptīvā analīze, latviešu valodas standartu teksta ekscerpēšana, gramatikas mācību satura salīdzināmā analīze un tiešie novērojumi.

Raksts sastāv no trijām daļām. Vispirms ir raksturota gramatikas jēdziena izpratne. Tad ir sniegts pārskats par latviešu valodas pamatizglītības standartu izstrādi. Trešajā daļā ir analizēts gramatikas saturs un tā nozīme valodas kompetences veidošanā. Latviešu valodas skolotājiem ir svarīgi izprast, ko no dzimtās valodas gramatikas bērns izmanto neapzināti, bet kas jāapgūst apzināti.

Var secināt, ka gramatikas jautājumu īpatsvars latviešu valodas mācību saturā, pavirši skatoties, ir samazinājies, jo ir mainīti akcenti, salīdzinot ar 1992. gada dokumentu, kur astoņu tēmu satura izklāstā vairāk nekā puse ir veltīta gramatikas jautājumiem. 2004. gada standartā svarīga ir komunikatīvā kompetence, bet 2018. gada standartā – valodas lietojuma pragmatiskais aspekts, teksts un valodas jaunrade. Mūsdienu lingvodidaktikā gramatikas apguve notiek saistībā ar noteiktu kontekstu – runas situāciju, tekstu –, nevis izolēti, kā tas lielā mērā ir bijis latviešu kā dzimtās valodas apguves līdzšinējā praksē. Valodas izmantojums nav iedomājams bez lingvistiskās kompetences, kuras pamatu veido gramatika.

Atslēgvārdi: latviešu valoda; gramatika; pamatizglītības standarts; latviešu valodas mācību saturs; morfoloģija; sintakse.

Ievads

Latviešu valodas, tostarp gramatikas, mācību saturu – ko mācīt, cik mācīt un kādā secībā piedāvāt mācību vielu – Latvijā tradicionāli ir noteikušas mācību programmas, sākot no 20. gs. otrās desmitgades, kad izdoti pirmie tautskolu programmas projekti (Programas projekts 1916; Programu projekts 1921), līdz pat mūsdienām. Mācību programmas statuss Latvijā ir mainījies: no obligāta skolotāja darbību noteicoša dokumenta 20. gs. programma ir kļuvusi vien par „rekomendējoša rakstura” izdevumu (Lasenberga 1992b, 3), jo „skolotājs ir pilnībā atbildīgs par to, lai viņa skolēni iegūtu standartam atbilstošu izglītību” (Lasenberga 1992a, 3). Šāda latviešu valodas apguves reglamentējošo dokumentu statusa maiņa notiek 1992. gadā, kad Latvijā tiek izdots pirmais pamatizglītības standarts latviešu valodā.

Raksta **mērķis** ir analizēt latviešu valodas gramatikas jautājumu īpatsvaru pamatizglītības standartos ar nolūku salīdzinoši izvērtēt gramatikas mācību satura atbilstību standartā formulētā mācību priekšmeta mērķa un uzdevumu, resp., mācību rezultātu, sasniegšanai.

Pētījuma nodomu lielā mērā ir ietekmējis pēdējos gados sabiedrībā valdošais satraukums par jauno kompetenču pieeju, kas visai radikāli maina gan mācību saturu (mācību priekšmetu standartus), gan veidu, kādā mācību saturs turpmāk tiks apgūts un kā šī apguve tiks vērtēta. Šajās diskusijās uzmanība tikusi pievērsta arī latviešu valodas kā dzimtās valodas kvalitātei un apguvei, radot mītus, ka „gramatikas akcents kļūst sekundārs” (Kļaviņa 2019) un „gramatikas apguve ir ļoti fragmentāra” (Apine 2020), kam vēl pievienots maz argumentēts apgalvojums, ka latviešu valodu vairs nemāca kā dzimto valodu, bet gan kā svešvalodu (sk. arī Ozola 2019). Tāpēc rakstā ierādīta vieta arī citātiem no preses un komentāriem sociālajās vietnēs, lai pētītu gan sabiedrībā esošo izpratni par termina *gramatika* nozīmi, gan viedokļus saistībā ar gramatikas apguvi.

Par pētījuma materiālu izraudzīti pamatizglītības standarti latviešu valodā (pavisam seši izdevumi), kas izdoti no 1992. gada 21. jūlija līdz 2018. gada 27. novembrim (sk. 1. tabulu raksta pielikumā). Analīzes nolūks ir sastāt gramatikas satura piedāvājumu ar standartā formulētajiem sasniedzamajiem rezultātiem, lai varētu spriest par gramatikas komponenta pietiekamību latviešu valodas mācību saturā.

Raksta izvirzītā mērķa sasniegšanai izmantota dokumentu deskriptīvā analīze, lai raksturotu latviešu valodas standartu attīstību kopš 1992. gada izdevuma līdz mūsdienām; latviešu valodas standartu teksta ekscerpēšana, lai atlasītu pētniecības materiālu – gramatikas mācību satura formulējumus; gramatikas mācību satura salīdzināmā analīze, lai noteiktu korelāciju starp apgūstamo gramatikas mācību saturu un standartos formulētajiem sasniedzamajiem rezultātiem; empīriskā diskursa satura analīze, lai ieskicētu sabiedrības lingvistisko attieksmi pret gramatiku un tās mācīšanu skolā, kā arī tiešie novērojumi. Papildus izmantots praktiskais materiāls, ko veido ap 150 Liepājas Universitātes dažāda vecuma maģistrantūras studentu patstāvīgie darbi (kopš 2009. g.) studiju kursā „Tekstveide”.

1. Gramatikas jēdziena izpratne latviešu valodniecībā

Kad sabiedrībā dažādos kontekstos runā par gramatiku, nereti pats jēdziens tiek saprasts metonīmiskā nozīmē kā viss latviešu valodas mācību saturs, ko māca skolā vai apgūst individuāli. Par to liecina, piem., dažu rakstu nosaukumi plašsaziņas līdzekļos:

- (1) a. *Indietis Kumars*: „Latvijas cilvēki ir ļoti forši, bet jūsu gramatika gan ir sarežģīta” (kasjauns.lv, 23.10.2017.)
- b. „Lābie” un „sliktie” gramatikas policisti sociālos (delfi.lv, 09.07.2020.)

Sociālajā tīklā „Facebook” ir izveidota domubiedru grupa „Tika, tika, gramatika”, kur pārsvarā tās dalībnieki publicē ierakstus un fotogrāfijas par latviešu valodas pareizrakstības pārkāpumiem publiskajā vidē. Internetā, izklaides blogā „Fenikss Fun”, piedāvātajā testā „Cik labi tu pārzini latviešu valodas gramatiku?” ietverta arī vārdu ortogrāfijas pārbaude (sk. fenikssfun.com).

Hadumoda Busmane (*Hadumod Bussmann* 2006, 482) norāda, ka termina *gramatika* pamatā ir vārds *burts* (gr. *grámma*), kas atspoguļo tā sākotnējo saistību ar alfabētu antīkajā laikmetā, bet mūsdienu valodniecībā pamatnozīmē gramatika ir zināšanu kopums un zinātnes nozare par dabisko valodu morfoloģijas un sintakses likumsakarībām. Šajā tradicionālajā nozīmē netiek ietverta fonētika, fonoloģija un semantika. Laika gaitā gramatikas jēdziena izpratne ir mainījusies. Par pārmaiņām, kas ir skārušas klasisko valodu gramatiku, piem., Rīgas izglītības vēsturē, jau ir publicēts Gītas Bērziņas un Brigītas Cīrules pētījums (2019).

Plašāka gramatikas izpratne ir zinātniskajā latviešu valodas izpētē. Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas gramatiku” (1951) veido trīs pamatdaļas: skaņu mācība, vārdu mācība un teikumu mācība. Ir skaidrs, ka gan vēsturiskās, gan pozicionālās skaņu pārmaiņas atspoguļojas noteiktās vārdformās, tādējādi fonētikas un morfoloģijas parādības ir cieši saistītas. Daina Nītiņa (2016, 52), raksturodama J. Endzelīna lingvistiskos uzskatus, atzīst, ka viņš „galveno uzmanību veltīja valodas pārmaiņu cēloņu noskaidrošanai, to cēloņsakarību noteikšanai” un ka apjoma ziņā (pēc gramatikas nodaļām atvēlēto lappušu skaita) vairāk ir analizētas fonētikas un morfoloģijas parādības. Šāds dalījums arī ievērots, piem., Valerijas Bērziņas-Baltiņas gramatikā (1994; pirmizdevums 1942. gadā), kas paredzēts skolai un pašmācībai. Tāpat jaunākajā latviešu valodas akadēmiskajā izdevumā „Latviešu valodas gramatika” (Nītiņa, Grigorjevs 2013), kur līdzās vārddarināšanas, morfoloģijas un sintakses daļai ir iekļauts fonētikas un fonoloģijas, morfētikas un morfonoloģijas apraksts, ir piemērots plašākais skatījums.

Latviešu valodas pamatzglītības standartu analīzē minētais valodniecības termins tiek lietots tradicionālajā nozīmē, ar to apzīmējot valodas parādības, kas attiecas uz morfoloģiju un sintaksi, kā arī vārddarināšanu (sk. 2. nozīmi Skujiņa 2007, 131–132). Šāda izpratne izmantota arī Brigītas Ceplītes un Laimdota Ceplīša „Latviešu valodas praktiskajā gramatikā” (1991, 5), kuras priekšvārdā raksturota gramatikas būtība: „Par gramatiku sauc arī vārdu formu un teikumu

uzbūves modeļu kopumu, kas objektīvi pastāv valodā. Šie modeļi ir jāapziņās valodas lietotājiem, lai varētu pareizi veidot izteikumus konkrētās runas situācijās.”

2. Standarts kā latviešu valodas mācību satura noteicējs

2.1. Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā (1992)

1992. gada janvāra beigās profesionāļu vērtējumam tiek nodots dokumenta projekts „Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā” (Lasenberga 1992a). To izstrādājusi LR Izglītības ministrijas Mācību satura departamenta darba grupa. Atsauksmju, papildinājumu vai alternatīvu variantu iesniegšanai tiek atvēlēts mēnesis. Standarta projektā latviešu valodas kursam norādīti pavisam seši mērķi, kas formulēti no skolotāja pozīcijām. Uz gramatisko aspektu attiecināmi divi no tiem (Lasenberga 1992a, 4):

- 1) pilnveidot domu izteikšanas prasmi – loģiski sakarīgi, gramatiski pareizi un leksiski precīzi izteikt domas runā un rakstos;
- 2) izkopt stabilas ortogrāfijas un interpunkcijas prasmes un iemaņas.

Standarta projekta struktūra veidota, daļēji pārņemot 1989. gada eksperimentālās programmas uzbūvi, proti, atsevišķās blakus kolonnās uzskaitīts mācību saturs un prasmes, veidojot sastatījumu. 1989. un 1990. gada programmās skolēniem apgūstamais mācību saturs sastatu izkārtots trīs kolonnās: 1) „Temats”, 2) „Pamatjēdzieni”, 3) „Prasmes un iemaņas”. Galvenā ideja – norādīt, kādas prasmes skolēnam ir jāiegūst, strādājot ar noteiktu latviešu valodas mācību saturu. Satura izklāstā, kas iekļauts standarta projektā, akcentēta jēdzienu apguve. Nav skaidras norādes par to, ka standartā noteiktais mācību saturs ir 9. klases jeb pamatizglītības beigu rezultāts – tas skolotājam jāizsecina pašam no visai skopā priekšvārda: „Pēc izglītības standarta ieviešanas (pamatskolā – no 1992./93. mācību gada) skolotājam būs tiesības un arī pienākums organizēt mācību procesu patstāvīgi, t. i., strādāt pēc paša veidotām mācību programmām, pēc saviem ieskatiem izvēloties standartā paredzētā satura apguves secību un tai nepieciešamo laiku. IM piedāvātajām mācību programmām būs rekomendējošs raksturs.” (Lasenberga 1992a, 3)

Latviešu valodas skolotājiem tas neapšaubāmi bija šoks. Skolotājiem, kas visu laiku pieraduši strādāt pēc programmām, kur katram mācību satura tematam un apakštematam ir ne tikai sava noteikta vieta katrā pamatskolas klasē, bet norādīts arī tā apguvei nepieciešamais stundu skaits, kas turklāt strikti saskaņots ar ministrijas izstrādāto perspektīvo mācību plānu, tāda „brīvība”, kas vienlaikus ietver gan tiesības, gan pienākumus un lielu atbildību, bija gūti izprotama un pieņemama. Tomēr, neraugoties uz visu, 1992. gada 26. jūnijā LR IM ar pavēli Nr. 311 apstiprina „Pamatizglītības standartus latviešu valodā un literatūrā”, kas – salīdzinājumā ar standartu projektu – kļuvuši vēl skopāki valodiskajā izteiksmē, resp., mācību satura atspoguļojumā un pelēkāki poligrāfiskajā izpildījumā. Tā ar Zaigas Lasenbergas (kā atbildīgās par izdevumu) parakstu, kas datēts ar 1992. gada

21. jūliju, 7500 eksemplāru bezmaksas izdevuma standartu tiek izplatīti Latvijas skolās, lai noteiktu latviešu valodas mācību saturu turpmākos 12 gadus.

Gramatikas saturs šajā dokumentā atklāts sadaļās „Morfoloģija” un „Sintakse”. Turklāt, salīdzinot ar standarta projektu, kur sintakses sadaļai bija nošķirtas vēl trīs apakšnodaļas: 1) „Vienkārša teikuma sintakse”, 2) „Salikta teikuma sintakse” un 3) „Teksta sintakses jautājumi”, standartā viss sapludināts kopā, veidojot daudz nepārskatāmāku un līdz ar to skolotāja praktiskajā darbā grūti lietojamu mācību satura aprakstu.

2.2. Pamatizglītības mācību priekšmetu standarti: Latviešu valoda 1.–9. klasei (2004)

No 2000. gada februāra līdz 2004. gada jūnijam Izglītības satura attīstības projektā, kas finansēts, piesaistot Pasaules Bankas kredītlīdzekļus, norit darbs pie jaunu mācību priekšmetu standartu izstrādes. ISAP Mācību priekšmetu standartu komponenta darba grupa strādā pie vairākiem uzdevumiem, no kuriem galvenais: izstrādāt „Valsts pamatizglītības standarta” (Rāta 1998) prasībām atbilstošus jaunus standartus trim mācību priekšmetiem, tostarp latviešu valodai kā dzimtajai valodai (Matesoviča 2004, 4). Jauno pamatizglītības reformu plānots uzsākt 2005./2006. mācību gadā.

Līdz ar 2004. gada standartu latviešu valodā kā mācību priekšmetā ienāk vairākas novitātes gan mācību satura aprakstā, gan sasniedzamā rezultāta aprakstā un pat lingvodidaktikas terminoloģijā (Matesoviča 2004, 15):

- 1) mācību priekšmeta obligātais saturs izkārtots atbilstoši trim kompetencēm – komunikatīvajai kompetencei, valodas kompetencei un sociokultūras kompetencei. Pielikumā norādīts arī mācīšanās kompetences saturs valodu jomas mācību priekšmetiem;
- 2) sasniedzamais rezultāts attiecībā uz katras kompetences saturu formulēts pēctecīgi 3., 6. un 9. klasei, ļoti pārskatāmā veidā – trijās paralēlās slējās. Standarta valodiskajos formulējumos tiek izmantota ne vairs pierastā deklaratīvā forma, mācību satura atsegumam nosaucot valodniecības terminus un prasmju aprakstam lietojot darbības vārdus nenoteiksmē, bet gan izmantojot 3. personas darbības vārdus, kas raksturo skolēnam sasniedzamos rezultātus, tādus kā *saskata, nosaka, atšķir, saprot, izprot, zina, veido, lieto, izmanto* u. tml. Mācību saturs vairs nav nošķirts no prasmēm, bet veido vienotu veselumu, piem., „Apzināti un mērķtiecīgi lieto pēc izteikuma mērķa un emocionālās nokrāsas dažādus teikumus.” (Latviešu valoda 1.–9. klasei 2004, 1–A–1);
- 3) kompetence kā centrālais jēdziens, kas definēts šādi: nepieciešamās zināšanas, profesionālā pieredze, izpratne kādā noteiktā jomā, jautājumā un prasme zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā.

Gramatikas jautājumu apguves nepieciešamība ietverta vienā no standartā formulētajiem mācību priekšmeta uzdevumiem, proti, radīt skolēnam iespēju „apgūt valodas funkcionēšanas likumības un īpatnības” (Latviešu valoda 1.–9. klasei

2004, 1–A–1), kas liek domāt, ka gramatikas jautājumi standartā traktēti funkcionālajā aspektā. Taču mācību priekšmeta obligātajā saturā un satura sadalījumā, norādot pamatprasības mācību priekšmetu apguvei 3., 6. un 9. klasē, funkcionālo pieeju valodas, jo īpaši gramatikas, jautājumu aplūkojumam konstatēt var tikai daļēji. Valodas kompetences saturs aprakstīts, satura nošķīrumam izmantojot četras sadaļas: 1) „Vispārīgie valodniecības jautājumi”, 2) „Teksts”, 3) „Teikums” un 4) „Vārds”. Gramatikas jautājumi ietverti pēdējās trijās sadaļās, un gramatikas mācību saturs formulēts septiņās prasībās.

2006. gadā notiek jauns pavērsiens standartu vēsturē, proti, tie pirmo reizi tiek noteikti kā likums: LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 1027 „Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem”, kas pieņemti 2006. gada 19. decembrī un stājas spēkā jau pēc dažām dienām – 23. decembrī (MK noteikumi 1027 2006). Ja neņem vērā pārsteigumu, ka „Latviešu valoda: Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei” šajā dokumentā parādās tikai 9. pielikumā kā ne pārāk svarīgs mācību priekšmets, nekādas izmaiņas mācību saturā nav veiktas – tas ir tas pats 2004. gada standarts, tikai zudis pārskatāmais un pēctecīgais izkārtojums, līdz ar to standarts kā skolotājiem saistošs dokuments kļuvis nepārskatāms un grūti lietojams ikdienas mācību procesā.

Gandrīz tas pats sakāms arī par turpmākajām standartu versijām: MK noteikumi Nr. 530 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem”, kas pieņemti 2013. gada 6. augustā un stājas spēkā 22. augustā (MK noteikumi 530 2013), un MK noteikumi Nr. 468 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem”, kas pieņemti 2014. gada 12. augustā, stājas spēkā 23. augustā un savu spēku zaudē 2020. gada 1. septembrī (MK noteikumi 468 2014). Vienīgā atšķirība no 2006. gada dokumenta ir tā, ka šajos pēdējos MK noteikumos latviešu valodas standarts ir novietots 2. pielikumā kā pirmais un līdz ar to arī svarīgākais mācību priekšmets.

2.3. Sasniedzamie rezultāti valodu mācību jomā, beidzot 3., 6. un 9. klasi. I. Mācību saturs valodu jomā: Latviešu valoda (2018)

2016. gada 17. oktobrī Valsts izglītības satura centrs uzsāk apjomīgu projektu „Kompetenču pieeja mācību saturā” jeb iniciatīvu ar nosaukumu „Skola 2030”, kas ilgs līdz 2023. gada beigām. Projekta mērķis ir „izstrādāt, aprobēt, pēctecīgi ieviest Latvijā tādu vispārējās izglītības saturu un pieeju mācīšanai vecumā no pirmsskolas gadiem līdz vidusskolai, kā rezultātā skolēni gūtu dzīvei mūsdienās nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes”. (Par projektu. *Skola 2030*) Projekta darbības rezultātā top jauns pamatizglītības standarts latviešu valodā, kas kā MK noteikumi Nr. 747 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” tiek pieņemti 2018. gada 27. novembrī (MK noteikumi 747 2018) un stājas spēkā 2020. gada 1. septembrī.

Darba grupa izšķiras par zināmā mērā paradoksālu rīcību, proti, mācību priekšmetu satura aprakstā vispār iztikt bez termina *kompetence*, ko latviešu valodas

skolotāji pieraduši lietot jau kopš 2004. gada. Jaunajā standartā netiek izmantots arī piedāvātais latviskotais sinonīms *lietpratība*, kas definēts jau „Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā”: „Uz labām zināšanām un profesionālo pieredzi, kā arī izpratni noteiktā jomā, jautājumu lokā u. tml. balstīta prasme savas zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā.” (Skujiņa 2000, 93) Taču tiek respektēts jēdzienā *lietpratība* ietvertais virsmērķis – lietpratība kā mācīšanās rezultāts, kā indivīda spēja „kompleksi lietot zināšanas, prasmes un paust attieksmes, risinot problēmas mainīgās reālās dzīves situācijās” (Mērķis: lietpratība. *Skola 2030*).

„Skola 2030” definē jēdzienu *valodu prātība*: „Skolēns dzimtajā valodā saprot vecumam piemērotus literārus un informatīvus tekstus (tostarp digitālajā vidē), izprot valodas lomu personīgās un nacionālās identitātes veidošanā, izmanto mutvārdu un rakstu valodu noteiktās saziņas situācijās, izmanto lasītprasmi sevis emocionālai un intelektuālai bagātināšanai, kā arī citu priekšmetu apguvei; svešvalodas lieto kā starpkultūru saziņas līdzekli, mutvārdu un rakstveida saziņā izmantojot kontekstam atbilstošu vārdu krājumu un valodas struktūras.” (*Valodas. Skola 2030*)

Latviešu valodas mācību saturs jaunajā standartā sakārtots, izmantojot trīs savstarpēji saistītas sadaļas: 1) „Saziņas nolūks kontekstā”, 2) „Teksts un tekstveide”, 3) „Valodas struktūra”, tādējādi respektējot pēctecību, sistemātiskumu un integritāti kā pamatprincipus, uz kuriem balstīta jaunā satura izveide (Izglītība mūsdienīgai lietpratībai. *Skola 2030*, 5).

Gramatikas mācību saturs ir koncentrēts standarta 3. daļā „Valodas struktūra”. Tai doti šādi vadmotīvi jeb lielās idejas: „Valodas ir sistēmiskas. Skaņas un rakstzīmes veido vārdus, vārdi veido teikumus un izteikumus. Radoši darbojoties ar skaņām, vārdiem un teikumiem, mēs veidojam izpratni par valodu un tās uzbūvi.” (MK noteikumi 747 2018) Šeit uzsvērts galvenais, kas tieši gramatikas jautājumu traktējumā atšķir šo standartu no iepriekšējiem – uz gramatikas elementiem jāraugās kā uz valodas „būvmateriālu”, ko apzina, iepazīst un piesavina, radoši darbojoties. Proti, gramatikas jautājumi nav apgūstami paši par sevi, bet gan kopsakarā ar funkciju, ko tie veic valodā (konkrētā teikumā, izteikumā, tekstā). Gramatikas saturs pēcteci (3. klase → 6. klase → 9. klase) aptver šādus aspektus: 1) vārdarināšanu, 2) vārdšķiras, 3) sintaktiskās konstrukcijas un teikumu veidošanu, 4) interpunkciju, kopā veidojot astoņās prasībās izteiktu gramatikas mācību saturu.

Jaunajā standartā (MK noteikumi 747 2018) vairs nav pierasto mācību mērķu formulējumu. Sasniedzamie rezultāti izteikti t. s. lielajās idejās (angl. *big ideas*), kas uzskatāmas par valodas filozofiskajām tēzēm, kuras ļauj savienot atsevišķas zināšanas (plašāk sk. Kalnbērziņa 2018).

2.4. Gramatikas jautājumi latviešu valodas standartos 1992–2019

Tā kā 1992. gada standarts ir formulēts tikai pamatizglītības beigu posmam, pirmais salīdzinājums veikts, izmantojot sasniedzamā rezultāta aprakstu 9. klasei. Ilustrējumam izmantoti trīs gramatikas temati – 1) vārdšķiru sistēma, 2) sintaktiskās konstrukcijas un 3) teikumu uzbūve (sk. 2. tabulu pielikumā). Jāsaka gan, ka, šādi sastatot, salīdzinājums veidojas visai nosacīts, jo 2004. gada un 2018. gada

standartā atspoguļotais rezultāts skatāms iekļaujoši, proti, 6. klase iekļauj 3. klases rezultātu, un 9. klase iekļauj 3. un 6. klases rezultātu, tādējādi 9. klases formulējumi vienlaikus ir gan visaptveroši (īpaši 2018. gada standartā), gan nepilnīgi.

Salīdzinājums uzskatāmi parāda, ka gramatikas saturs jaunākajā standartā nebūt nav nivelēts vai mazināts un nekādi nebūtu raksturojams kā „sekundārs” vai „fragmentārs”. Gluži pretēji – standarta formulējumos skaidri iezīmēta gramatikas mācību jēga un mērķis, t. i., valodas lietojums tekstā.

3. Gramatikas saturs un tā nozīme valodas kompetences veidošanā

Izglītības aspektā ir nozīmīgs dzimtās valodas un svešvalodas sastatījums pēc attieksmes pret gramatiku un tās mācīšanas metodiku: vai ir jāņem vērā kādas būtiskas atšķirības, vai arī galvenās gramatikas parādības ir samērā universālas, ka to apguve ir līdzīga, neskatoties uz valodas veidu. Strukturālā jeb gramatiskā pieeja ilgu laiku ir dominējusi gan dzimtās valodas, gan svešvalodas apgūvē. Skolas absolventa nespēja brīvi sazināties svešvalodā dažādās dzīves situācijās kā rakstveidā, tā mutvārdos ir bijis nopietns pamats pārejai uz funkcionālo un komunikatīvo pieeju svešvalodas mācībās. Tajā pašā laikā latviešu valodas kā dzimtās valodas mācības noritēja autonomi atbilstoši pamatizglītības standartiem (to izdevumiem 1992. un 2004. gadā).

Viens no jauninājumiem 2018. gada dokumentā ir lielākas nozīmes piešķiršana starppriekšmetu saiknei gan starp valodu mācību jomas, gan citu jomu mācību priekšmetiem. Jēdziens *izglītošanās joma* pirmo reizi minēts „Valsts pamatizglītības standartā”: „Izglītošanas jomas atklāj būtiskākos izglītošanas virzienus, kuros skolēnam nepieciešams gūt pieredzi un vispusīgu sagatavotību, lai varētu veiksmīgi darboties tagad un arī nākotnē.” (Rāta 1998, 12) Šeit formulētas četras izglītošanās jomas: 1) „Valoda”, 2) „Es un sabiedrība”, 3) „Māksla”, 4) „Tehnoloģiju un zinātņu pamati”. Jomā *Valoda* ietverti šādi galvenie mācību priekšmeti: dzimtā valoda, latviešu valoda (skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas), svešvalodas un literatūra (Rāta 1998, 13). Valodu mācību jomā sasniedzamie rezultāti tiek īstenoti latviešu valodā, mazākumtautību dzimtajā valodā un svešvalodā, un standarta 7.1. punktā dots detalizēts valodu mācību jomas raksturojums.

Jaunā standarta nostādnes ir radījušas neizpratni un satraukumu gan skolotājiem, gan plašākai sabiedrībai. Ir izskanējušas bažas par latviešu valodas lietojuma kvalitātes pazemināšanos un nepieciešamība kaut ko mainīt, lai situācija kļūtu labāka, piem., Iveta Ratinīka, latviešu valodas un literatūras skolotāja: „Visneveiklākais ir pamatskolas latviešu valodas mācību saturs – ar tādu netaps ne valodnieki, ne grāmatu redaktori. Nedrīkst dzimto valodu mācīt pēc svešvalodu metodes, kur centrā ir topiks¹, piemēram, par sportu, un daži uzdevumiņi, no kuriem tu, iespējams, vari izlobīt, taču vari arī neizlobīt gramatiku. Dzimtajā

¹ Sarunu tēma (svešvalodas mācību procesā).

valodā jāsāk ar sistēmu.” (Pētersone 2020) Velga Kalēja, Limbažu novada ģimnāzijas latviešu valodas un literatūras skolotāja: „Zināšanu līmenis krītas, un tam ir jāmeklē cēloņi.” (Birzkope 2019) Analizējot skolotāju viedokļus, var secināt, ka dažkārt tiek jaukts mācību programmas parauga un standarta saturs. Jāuzsver, ka programmas parauga izmantošana skolotāja darbā nav obligāta – skolotājs var veidot pats savu programmu, kā viņš to redz, kā būtu jāmača, lai sasniegtu standartā noteikto.

Pārmaiņām ir izteikts arī atbalsts, apgalvojot, ka ar labām valodas sistēmas zināšanām vien mūsdienās nepietiek, lai būtu nodrošināta prasme tās lietot. Jānim Veckrācim (2020, 170) darbā ar Ventpils Augstskolas studentiem, kuri dzimto valodu ir mācījušies, iespējams, pēc 1992. vai 2004. gada pamatizglītības standarta, radies šāds atzinums: „Arī latviešu valodas mācību saturs skolā būtu jāpārskata, pārbīdot akcentus atbilstoši aktuālajām vajadzībām. Reizēm diezgan pārsteidzoši var novērot, ka gramatikas teorijas zināšanas ir salīdzinoši labas, tomēr nav prasmes šīs zināšanas izmantot funkcionāli daudzveidīgā un precīzā izteiksmē.” Minētā akcentu maiņa ir iestrādāta jaunajā standartā (sk. 2. tabulu).

Šaubas par gramatikas apguvi (vai skolā gramatikas ir pietiekami, vai tās nav par maz) un veidu, kā tā skolēniem mācāma, Latvijas sabiedrībā – lielākoties jau profesionāļu vidū – saasinājušās laiku pa laikam. Jāsaka gan, ka diskusijas tikušas vērstas pretējā virzienā, proti, kā samazināt apgūstamās gramatikas daudzumu skolās (Laiveniece 2018). Piem., Mārtiņš Gaide (1942, 12–13), tolaik latviešu valodas inspektors, 1942. gadā izdod tēzēs sakārtotas norādes tēvu valodas mācīšanai, kur attiecībā uz valodas mācību (gramatiku) lasāms (citātā saglabāta autora lietotā rakstība):

- „1. Pamatskolas kursā izceļama valodas prakse, t. i., likumības uz kuŗām balstāma pareiza runa un raksts.
2. Valodas mācībā apskatāmās formas saistāmas ar satura izpratni, kas dod ieskatu tēvu valodas uzbūvē un stīprina valodas izjūtu. Tukšu formu mācīšanās nav vēlama. [..]
4. Kā materiāls valodas mācībā izmantojama dzīvā bērnu valoda un labi literātūras paraugi.
5. Valodas mācības likumībām jāizaug no piemēriem un pēc šīm likumībām bērniem pašiem jādarina savi piemēri.”

Dzimto valodu bērns apgūst soli pa solim, precīzāk, mēnesi pa mēnesim, pirms pirmās izglītības iestādes apmeklēšanas sākuma. Dažādu zinātņu pētnieks ir nodarbinājis jautājums, kā tas notiek, ka bērns agrīnā vecumā spēj izmantot dažādu valodas līmeņu vienības un iekļaut gramatikas sistēmā, kuru neviens viņam nav mācījis. Var pievienoties Stīvena Pinkera (*Steven Pinker* 1994, 39–40) teiktajam, ka, protams, neviens nedomā, ka vecāki nodrošina bērnus ar eksplīcītām gramatikas stundām, tomēr mātes viņiem piedāvā implicītas stundas ar biežām valodiskām darbībām *dod–nem*, atkārtojumiem un vienkāršotu gramatiku. Piem., latviešu ģimenēs, skatoties kopā ar bērnu attēlus grāmatās, vecāki netieši māca dzimtes kategoriju, jo izmanto nevis vispārējo jautājumu *Kas tas ir?*, kurš ir tipisks

latviešu valodas kā svešvalodas apguves sākumposmā, bet izvēlas to norādāmo vietniekvārdu, kas atbilst attēlā redzamajam priekšmeta apzīmējumam valodā, resp., lietvārda dzimtei. Tādējādi tiek lietots arī jautājums *Kas tā ir?* Līdzīgi tiek mācīta arī skaitļa kategorija.

Jāpiebilst, ka sākotnējās grūtības var radīt izņēmumi, kas neatbilst gramatikas sistēmai. Piem., mazi bērni vīriešu dzimtes lietvārdam *puika* mēdz piesaistīt sieviešu dzimtes īpašības vārdu pēc analogijas ar vārdu savienojumiem, ko veido citi 4. deklinācijas lietvārdi: *mīla mamma, laba puika* (plašāk sk. Markus 2018, 24–37). Iemācīt bērnam lietot valodas sistēmas izņēmumus ir skolas uzdevums.

Noams Čomskis (*Noam Chomsky* 1959, 30–31) jau 20. gs. 50. gadu beigās ir iebildis pret apgalvojumu, ka bērns mācās valodu, tikai novērodams un atdarinādams pieaugušos un citus bērnus. N. Čomskis (1957) ir izvirzījis hipotēzi par iedzimto struktūru (angl. *inborn structure*), citiem vārdiem, iedzimto valodas apguves mehānismu, kura pamatā ir izpratne par abstraktiem dzimtās valodas vārddarināšanas un sintakses modeļiem, kas ļauj uz to pamata veidot un saprast neierobežotu skaitu reālu vārdu un izteikumu. Plašāk N. Čomska sākotnējie uzskati un to attīstība, kā arī pretrunas ir raksturoti Džīnas Aičisones (*Jean Aitchison* 2015, 113–130) grāmatas „Runātpējīgais zīdītājdzīvnieks” 5. nodaļā ar zīmīgiem jautājumiem nosaukumā – *Vai smadzenēs ir sagatave? Vai lingvistiskā informācija var būt iedzimta?* Mūsdienu autori atbalsta N. Čomska idejas un atzīst, ka dzimtās valodas apgūvē pastāv iedzimts bioloģisks mehānisms (piem., Fāters 2010, 234–235; Druvieta, Baltiņš 2017, 50–53; Markus 2018, 130). Tas sākotnēji kompensē valodas datu ierobežojumu un ir daļa no bērna kā cilvēka ģenētiskā mantojuma un tāpēc universāla visā sugā (Freidin 2020, 40). Pētījumi šajā virzienā ir turpināmi, jo nešaubīgu atbilžu vēl uz visiem jautājumiem nav.

Ir svarīgi zināt, ko no dzimtās valodas gramatikas bērns izmanto neapzināti, bet kas jāapgūst apzināti. Šīs teorētiskās zināšanas būtu ļoti nepieciešamas dzimtās valodas skolotājiem, lai izprastu, kas no gramatikas patiešām ir jā māca un kam laiks nav jātērē, ja bērns nekļūdās, piem., locīšanas paradigmā. Ja bērna valodas lietojums apliecina ieradumu teikumā izmantot objektu nominatīvā pie darbības vārda vajadzības izteiksmē, tad ir lieki skaidrot izplatītos valodas kultūras pārkāpumus ar objektu akuzatīvā šāda tipa saistījumā, tādējādi samulsinot skolēnu netīši viņam iemācot sintakses kļūdu.

Lingvodidaktiskās pieejas maiņa latviešu valodas standartos ir noteikusi atšķirības morfoloģijas un sintakses pamatjautājumu apgūvē. 1992. gada pamatizglītības standartā ir vislielākais gramatikas īpatsvars. Astoņu tēmu satura izklāstā vairāk nekā puse ir veltīta gramatikas jautājumiem. Uzmanība ir veltīta visu sintakses līmeņu vienībām – vārdu savienojumam, vienkāršam teikumam, saliktam teikumam un tekstam – un sintaktiskajām konstrukcijām, kuru izpratne ir svarīga stabilu interpunkcijas iemaņu izveidē, kas ir viens no sasniedzamajiem mērķiem. Pēc 1992. gada pamatizglītības standarta mācāmie gramatikas jautājumi ir atbilstoši, lai būtu sasniedzams plānotais latviešu valodas kursa „pamatuzdevums – augsta runas un rakstu kultūra” (Lasenberga 1992b, 3).

2004. gada standarta pamatprasībās mācību priekšmeta apguvei liela vieta atvēlēta tekstam, kurā tiek lietotas visu valodas līmeņu vienības. Tādējādi mācību saturā vairākkārt savīti kopā leksikoloģijas un sintakses jautājumi, bet sadaļā „Vārds” – fonētikas, leksikoloģijas un morfoloģijas aspekti. Izņēmums ir tēma „Teikums”, kas veltīta sintaksei un interpunkcijai. Gramatikas jautājumu īpatsvars ir samazināts. Piem., morfoloģijā no mācību satura izņemta dziļāka izpratnes veidošana par katru vārdšķiru atsevišķi, bet sintaksē – vārdu savienojumi.

2018. gada pamatizglītības standartā ir turpināta akcentu maiņa no autonomas gramatikas satura apguves uz teksta vienību funkcionēšanas likumsakarībām saziņā, akcentējot valodas pragmatisko aspektu. Gramatikas saturā iekļauta jaunrade, kas vērtējama atzinīgi. Sasniedzamie rezultāti paredz, ka skolēns izmanto vārdariņāšanas paņēmienus, lai darinātu jaunvārdus savā tekstā, un ka viņš spēj skaidrot neierastus interpunkcijas lietojuma gadījumus. Gramatikas satura īpatsvars ir samazināts, proti, standartā nav ietverti vairāki pamatskolā tradicionāli skatīti mācību satura jautājumi (Laivenece 2018, 87): darbības vārda konjugācijas, vietniekvārdu iedalījums pēc nozīmes, nelokāmās vārdšķiras, salikta pakārtota teikuma palīgteikumu klasifikācija, jaukts salikts teikums. Tikai nākotne rādīs, vai ir iespējams izveidot stabilas latviešu valodas lietojuma prasmes, piem., interpunkcijā, balstoties vien uz praktiskajām iemaņām un valodas izjūtu, bez teorētiskajām zināšanām.

Izmantojot piemēru par vienu no morfoloģijas pamatjautājumiem, salīdzināms gramatikas saturs apskatītajos pamatizglītības standartos korelācijā ar zīmīgiem novērojumiem par skolu absolventu lingvistisko kompetenci. 1992. gada latviešu valodas standartā ir noteikts, ka skolēns pazīst visu vārdšķiru vārdus. Ieviešot kompetenču pieeju 2004. gada pamatizglītības standartā, latviešu valodā tiek padziļinātas skolēnu zināšanas četru kompetenču mijiedarbībā, tādējādi valodas kompetence paredz, ka skolēns izprot vārdšķiru sistēmu. Savukārt 2018. gada standartā ir akcentēta skolēna aktīva un radoša līdzdarbošanās latviešu valodas apguvē, paredzot, ka ir pietiekami, ja skolēns nosaka, pie kuras vārdšķiras vārds pieder. Tādējādi 3. klasē tiek apgūtas četras lokāmās vārdšķiras, 6. klasē – visas patstāvīgās vārdšķiras, bet nelokāmās vārdšķiras nevienā pamatskolas posmā netiek pieminētas.

Var novērot, ka daļa studentu, kuru pamatizglītība iegūta 2004. gada vai, retāk, 1992. gada standarta darbības laikā, neatšķir īpašības vārdu no divdabja, kas teikumā lietots atributīvā nozīmē, piem., šādos vārdu savienojumos, kas izrakstīti no pašu izvēlētiem tekstiem kā atbilstoši modelim *īpašības vārds + lietvārds*:

- (2) *izdēdējusi sega*
- (3) *vizuļojošos tērpos*
- (4) *mīlestība neizprotamā*
- (5) *atstāto gleznu*

Latviešu valodā ir lokāmie divdabji, kam iespējama konversija resp. adjektivi-zācija, un gramatikas izpratnē, kas veidojas skolā, šis varētu būt sākums, kam būtu svarīgi pievērst uzmanību filoloģijas studijās augstskolā. Ir sastopami arī gadījumi, kad teikumā lietvārda ģenitīva forma maldīgi tiek uzskatīta par īpašības vārdu:

- (6) *mūsdienu cilvēks*
 (7) *nabaga bērni*
 (8) *vanna ir metāla*

Tā ir izplatīta latviešu valodas morfoloģijas un sintakses parādība, ka gan īpašības vārds, gan lietvārds ģenitīvā tiek lietots atributīvā funkcijā. No vienas puses, varētu neuztraukties, jo sintaktiskā funkcija ir atpazīta. No otras puses, var mazināties izpratne par vārdu krājumu, vārdšķirām un to iederīgu lietojumu, vai nominālā vārdkopā par atkarīgo komponentu precīzāk būtu izvēlēties lietvārda ģenitīvu vai īpašības vārdu, piem., *pedagoģijas* vai *pedagoģisks*.

Ir vērts minēt vēl pāris novērojumu no studentu patstāvīgā darba, kur ir jāizveido pēc izvēles trīs dažādi vārdu saistīšanas modeļi trīs patstāvīgo vārdšķiru vārdiem – lietvārdam, īpašības vārdam un darbības vārdam. Izplatīta teorētiska kļūme ir saistīta ar apstākļa vārdiem, kas radušies no īpašības vārdiem: apstākļa vārda vietā lietots īpašības vārds, kā (9) *īpašības vārds* + *darbības vārds* un (10) *īpašības vārds* + *īpašības vārds*.

- (9) a. *gaiši spīd*
 b. *smagi strādā*
 (10) a. *izcili skaists*
 b. *koši sarkans*

Trūkst izpratnes par to, ka prievārds kā palīgvārds nevar būt par patstāvīgu vārdkopas modeļa komponentu, jo tas piesaista lietvārdu vai vietniekvārdu noteiktā locījumā. Iespējams, ka šādu maldīgu izpratni veicina lielais sarunvalodas īpatsvars publiskajā telpā un ikdienas saziņai raksturīgais prievārdu lietojums konstrukcijās ar nomena sintaktisko nullformu, kā, piem., *Televizoru jau es skatos bez*. vai *Ar vai bez?* (sk. Lauze 2004, 45–46). Deivids Kristals (*David Krystal* 2019, 47), aprakstīdams, kā gramatika izpaužas valodas lietojumā, pamatoti uzsver: „Bez savirknēšanas teikumos vārdiem ir maza jēga. Šī patiesība bērniem ir jāapgūst. Arī pieaugušajiem ir jāapzinās likumi, kā vārdi kombinējami teikumos.”

Secinājumi

Bez gramatikas nav valodas – tieši tik vienkārši tas ir. Tāpēc visas diskusijas un polemikas gan profesionāļu, gan neprofesionāļu starpā par to, vai jaunajā standartā ir gramatika, pēc būtības ir liekas – ja ir valoda, ir arī gramatika. Mūsdienu skolā viss, kas saistīts ar gramatiku, vieglāk asociējams, izmantojot vārdu savienojumu *lingvistiskā kompetence* – terminu, kas jau vairāk nekā 15 gadus (kopš 2004. gada standarta) apvieno to dzimtās valodas mācību saturu, kurš skolās, biežāk gan lietojot terminu *valodas kompetence*, tiek uzlūkots par normatīvu. Bez valodas kompetences ieguves nav iespējams valodas lietojums vispār – vārdus teikumos un teikumus tekstā kārtoti, balstoties uz latviešu valodas gramatiku, un bērni to dara kopš brīža, kad sāk runāt. Lingvistiskā kompetence ir komunikatīvās kompetences pamata līmenis, kas nebūtu vairs jāapšaubā.

Jaunajā standartā ir tikai mainīti akcenti: valodas struktūra (gramatika, valodas kompetence) nav nolikta priekšplānā, kā tas bijis ierasts. Mūsdienu lingvodidaktika valodas likumu un lietojuma normu apguvi neiesaka praktizēt bez saistības ar kontekstu – runas situāciju, tekstu. Tāpēc pirms valodas struktūras apguves rezultāta ir formulētas prasības skolēnu zināšanām un prasmēm saistībā ar saziņu kontekstā (tā tas bija arī 2004. gada standartā – komunikatīvā kompetence tika formulēta pirms valodas kompetences), kā arī tekstu un tekstveidi.

Pētījumi par gramatikas nozīmi latviešu valodas kā dzimtās valodas saturā noteikti būtu turpināmi, jo, visticamāk, gramatikas nozīme latviešu valodas stundās turpmāk varētu tikt nivelēta vēl vairāk. Tomēr valodas lietojums praksē – ar biežām atkāpēm no gramatiskajām normām – parāda, ka latviešu valodas gramatika nevar tikt uzskatīta par dzimtās valodas apguves blakusproduktu, ko bērns, sākot runāt savā dzimtajā valodā, apgūs tāpat bez mācīšanās. Gramatikas normu un likumsakarību apguve ir ne tikai daļa no mācību satura, tā ir arī loģiskās un valodiskās domāšanas attīstības būtiska sastāvdaļa, tāpat kā kulturāla un gramatiski precīza valoda ir daļa no izglītota cilvēka personības.

Saīsinājumi

IM	Izglītības ministrija
ISAP	Izglītības satura attīstības projekts
ISEC	Izglītības satura un eksaminācijas centrs
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
LR	Latvijas Republika
MK	Ministru kabinets
PB	Pasaules Banka

Avoti

1. Apine, Liene. 2020. Mērķtiecīga virzība uz izglītības sistēmas degradēšanu. 2. daļa: saruna ar latviešu mammu, uzņēmēju Elību Bogušu. *DDD*, 24(470). Pieejams: <http://fronte.lv/2020/12/merktieciga-virziba-uz-izglitibas-sistemas-degradesanu-2-dala/>
2. Bīrzkope, Ilva. 2019. Latviešu valodas pratība mūsdienās. *Auseklis*. 5. Pieejams: <https://www.auseklis.lv/uploads/files/tuvplana-04i.pdf>
3. Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts. *Skola 2030*. 2019. Pieejams: <https://static.lsm.lv/documents/ge.pdf>
4. Kļaviņa, Gunta. 2019. Kas notiek ar latviešu valodu? Saruna ar dzejnieci un latviešu valodas skolotāju Ivetu Ratinīku. *jauns.lv*. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/sievietem/332974-kas-notiek-ar-latviesu-valodu-saruna-ar-dzejnieci-un-latviesu-valodas-skolotaju-ivetu-ratiniku>
5. Lasenberga, Zaiga (red.) 1992a. *Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*: projekts. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības ministrija.
6. Lasenberga, Zaiga (red.) 1992b. *Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības ministrija.
7. *Latviešu tautskolas programmas projekts*. 1916. Maskava: b. i.

8. *Latvijas tautskolas (pirmskolas, pamatskolas, papildu skolas) programu projekts*. 1921. Rīga: Anša Gulbja apgāds.
9. Matesoviča, Zane (red.). 2004. *Mācību priekšmetu standartu komponents: Ievadjautājumi*. B. v.: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, Izglītības sistēmas attīstības projekts.
10. Mācību jomas. *Skola 2030*. 2019. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/macibu-jomas>
11. Mērķis: lietpratība. *Skola 2030*. 2019. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/macibu-satura-pilnveide/merkis-lietpratiba>.
12. Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem. 9. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei. *Ministru kabineta noteikumi*. Nr. 1027, 19.12.2006.
13. Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem. 2. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei. *Ministru kabineta noteikumi*. Nr. 530, 06.08.2013.
14. Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem. 2. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei. *Ministru kabineta noteikumi*. Nr. 468, 12.08.2014.
15. Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem. 2. pielikums: I. Mācību saturs valodu jomā. Latviešu valoda. *Ministru kabineta noteikumi*. Nr. 747, 27.11.2018.
16. Ozola, Andra. 2019. Valoda ir instruments, kurš jākopj un jāskaņo ik dienu. *Skolas Vārds*. 03(165), 20–23. Pieejams: file:///C:/Users/User/Downloads/Skolas_Vards_Nr_3_2019.pdf
17. *Pamatizglītības mācību priekšmetu standarti. Latviešu valoda 1.–9. klasei*. 2004. Rīga: Izglītības satura un eksaminācijas centrs.
18. Par projektu. *Skola 2030*. 2019. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/par-projektu>
19. Pētersone, Ilze. 2020. „Sastopoties ar mulķību, nespēju klusēt, tāpat redzot sliktu reformu, man ir ko teikt!” Saruna ar Ivetu Ratinīku. *Latvijas Avīze*. 05.12.2020. Pieejams: <https://www.la.lv/sastopoties-ar-mulkibu-nespeju-kluset-tapat-redzot-sliktu-reformu-man-ir-ko-teikt-saruna-ar-ivetu-ratiniku>
20. Rāta, Anna (sast.) 1998. *Valsts pamatizglītības standarts*. B. v.: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, Izglītības satura un eksaminācijas centrs.
21. Valodas. *Skola 2030*. 2019. Pieejams: <https://domaundari.lv/cepure/index.php?joma2=1&izg=1>
22. www.delfi.lv (ziņu portāls)
23. www.kasjauns.lv (ziņu portāls)

Literatūra

1. Aičisone, Džina (*Aitchison, Jean*). 2015. *Runātspējīgais zīdītājdzīvnieks. Ievads psiholingvistikā*. Druviete, Ina (tulk.), Baltiņš, Māris (red.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
2. Bērziņa-Baltiņa, Valerija. 1994. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Zvaigzne ABC.

3. Bērziņa, Gita, Cīrule, Brigita. 2019. Klasisko valodu gramatika Rīgas izglītības vēsturē. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 11–24. DOI: <https://doi.org/10.22364/vnf.10.03>
4. Bussmann, Hadumod. 2006. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
5. Ceplīte, Brigita, Ceplītis, Laimdots. 1991. *Latviešu valodas praktiskā gramatika*. Rīga: Zvaigzne.
6. Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
7. Chomsky, Noam. 1959. A Review of Skinner's Verbal Behavior. *Language*. 35, 1, 26–58.
8. Druviete, Ina, Baltiņš, Māris. 2017. *Ceļavējš cilvēku ciltij: valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
9. Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
10. Fāters, Heincs (*Vater, Heinz*). 2010. *Ievads valodniecībā*. Balode, Ineta (tulk.). Rīga: Zinātne.
11. Freidin, Robert. 2020. *Adventures in English Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108767774>
12. Kalnbērziņa, Vita. 2018. Lielās idejas un to atvasinājumi valodu mācību jomas standartos? *Tagad*. 1(11), 53–62.
13. Kristals, Deivids (*Crystal, David*). 2019. *Mazā valodas grāmata*. Druviete, Ina (tulk.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
14. Laiveniece, Diāna. 2018. Latviešu valodas mācību saturs laiku lokos. Ko? Cik? Un vai vispār? *Tagad*. 1(11), 73–90. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/par-latviesu-valodas-apguvi/zurnals-tagad>
15. Lauze, Linda. 2004. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja: LiePA.
16. Markus, Dace. 2018. *Prognozējamā neprognozējamība. Bērnu valoda Latvijā*. Rīga: Zinātne.
17. Martena, Sanita, Laiveniece, Diāna, Šalme, Arvils. 2020. *Lingvodidaktika: latviešu valodas mācības pusaudžiem un jauniešiem: rokasgrāmata pamatskolas un vidusskolas pedagogiem*. [b. v.] Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2021/02/LVA_lingvodidaktika_web.pdf
18. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
19. Nītiņa, Daina. 2016. *Jāņa Endzelīna lingvistiskie uzskati*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
20. Pinker, Steven. 1994. *The Language Instinct. The New Science of Language and Mind*. London: Penguin Books.
21. Skujiņa, Valentīna (red.). 2000. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
22. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
23. Veckrācis, Jānis. 2020. Latviešu valodas lietojuma spoguļattēli: par dažām cēloņsakarībām. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 15, 160–170.

Summary

Three basic education standards with different content of the Latvian language have been developed in Latvia between 1992 and 2018. The aim of the research is to analyse the proportion of grammar issues in these documents to evaluate the compliance of grammar learning content with learning outcomes. The following research methods have been used – descriptive analysis of documents, the excerpting of the text of Latvian language standards, comparative analysis of grammar learning content, and direct observations.

The paper consists of three parts. First, the understanding of the concept of grammar is described. Then an overview of the development of Latvian language basic education standards is given. The third part analyses the content of grammar and its role in the development of language competence. It is important for Latvian language teachers to understand what the child uses unconsciously from the grammar of the mother tongue, and what must be learned consciously.

It can be concluded that the proportion of grammar issues in the content of Latvian language teaching has decreased compared to the 1992 document, where more than half of the content of the eight themes is devoted to grammar issues because accents have been changed. The 2004 standard has an important communicative competence, the 2018 standard – the pragmatic aspect of language use and language creativity. In modern linguodidactics, grammar learning takes place in a definite context – speech situation, text – rather than in isolation, as has been the practice of learning Latvian as a mother tongue for more than a century (mainly in the 20th century), when text was only a means of identifying grammatical structures. The use of language is inconceivable without language competence based on grammar.

Keywords: Latvian language; grammar; basic education standard; Latvian learning content; morphology; syntax.

PIELIKUMS

1. tabula. Pārskats par latviešu valodas standartiem (1992–2018)

	Gads	Nosaukums	Izdošanas ziņas	Piezīmes
1.	1992	Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā	LR IM Apstiprināti ar IM pavēli Nr. 311 26.06.1992.	Vēsturiski <u>pirmais standarts latviešu valodā</u> ; pirms tam mācību saturu noteica priekšmeta programma
2.	2004	Pamatizglītības mācību priekšmetu standarti Latviešu valoda 1.–9. klasei	IZM un PB ISAP ISEC, 2004 Stājas spēkā no 2005./2006. mācību gada	<u>Jauns standarts</u> ; izstrādāts, balstoties uz <i>Valsts pamatizglītības standartu</i> (apstiprināts 30.04.1998.) un <i>MK Noteikumiem par valsts izglītības standartu</i> (Nr. 462, 05.12.2000.)
3.	2006	Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem 9. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei	MK noteikumi Nr. 1027, 19.12.2006. Stājas spēkā 23.12.2006. Zaudē spēku 22.08.2013.	2004. g. standarta versija ar nelieliem redakcionāliem labojumiem. Salīdzinoši nepārskatāms sakārtojums. Pirmo reizi mācību priekšmetu standarti tiek izdoti kā MK noteikumi.
4.	2013	Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem 2. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei	MK noteikumi Nr. 530, 06.08.2013. Stājas spēkā 22.08.2013. Zaudē spēku 01.06.2014.	Atjaunota MK noteikumu versija. Attiecībā uz latviešu valodu standartā izmaiņu nav kopš 2006. g.

5.	2014	Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem 2. pielikums: Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei	MK noteikumi Nr. 468, 12.08.2014. Stājas spēkā 23.08.2014. Zaudē spēku 01.09.2020.	Attiecībā uz latviešu valodu standartā izmaiņu nav kopš 2006. g.
6.	2018	Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem 2. pielikums: Sasniedzamie rezultāti valodu mācību jomā, beidzot 3., 6. un 9. klasi. I. Mācību saturs valodu jomā. Latviešu valoda	MK noteikumi Nr. 747, 27.11.2018. Stājas spēkā 01.09.2020.	<u>Jauns standarts</u> , kas izstrādāts projektā „Kompetenču pieeja mācību saturā” (Skola 2030)

2. tabula. Pārskats par standartos atspoguļoto mācību rezultātu, beidzot 9. klasi (kategorijas: vārdšķiru sistēma, sintaktiskās konstrukcijas, teikumu uzbūve)

	Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā (1992)	Pamatizglītības mācību priekšmetu standarti: Latviešu valoda 1.–9. klasei (2004)	Sasniedzamie rezultāti valodu mācību jomā, beidzot 3., 6. un 9. klasi. I. Mācību saturs valodu jomā: Latviešu valoda (2018)
Vārdšķiru sistēma	Iedalīt vārdšķiras: lokāmās (deklinējamās un konjugējamās) un nelokāmās, patstāvīgie, palīgvārdi un izsauksmes vārdi. Pazīt visu vārdšķiru vārdus. Orientēties vārdu gramatiskajās kategorijās.	Izprot vārdšķiru sistēmu.	Apzināti izvēlas un lieto dažādu vārdšķiru vārdus un to gramatiskās formas noteikta mērķa un efekta radīšanai runā vai rakstveida tekstā. Nosaka vārdu piederību vārdšķirai un vārdu gramatiskās formas.

<p>Sintaktiskās konstrukcijas un interpunkcija</p>	<p>Pazīt savrupinājumus teikumā, lietot runā un rakstos. Atšķirt divdabja teicienu no citiem savrupinājumiem. Pazīt teikumus vienlīdzīgus teikuma locekļus. Pareizi lietot runā un rakstos vienlīdzīgus teikuma locekļus un atkārtotus teikuma locekļus. Lietot runā un rakstos uzrunu, uzrunas grupu un uzrunas teikumu. Pareizi lietot runā un rakstos iespraudumus.</p>	<p>Saskata vārdu sintaktiskos sakarus, savrupinājumus un vārdus, kas nav teikuma locekļi.</p>	<p>Zina un atdala ar pieturzīmēm savrupinājumus un iespraudumus. Veido tekstu, izmantojot daudzveidīgas sintaktiskās konstrukcijas atbilstoši savām iecerēm un teksta adresātam.</p>
<p>Teikumu uzbūve un interpunkcija</p>	<p>Pareizi runā un rakstos veidot teikumu, to analizēt. Lietot dažādus saliktus teikumus runā un rakstos, pareizi novietot un saistīt salikta teikuma daļas.</p>	<p>Veido un raksturo dažāda veida teikumus pēc uzbūves, ievērojot interpunkcijas normas.</p>	<p>Veido tekstu, izmantojot daudzveidīgas sintaktiskās konstrukcijas atbilstoši savām iecerēm un teksta adresātam. Veidojot tekstu, ievēro latviešu valodas interpunkcijas normas, pamato interpunkcijas zīmju lietojumu savā un citu tekstā. Skaidro neierastu interpunkcijas zīmju lietojumu literāros darbos un informatīvos tekstos.</p>

Rakstam ir Creative Commons Attiecinājuma 4.0 Starptautiskā licence (CC BY 4.0) / This article is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)